

ชีวประวัติและคุณิณั้ของพระพุทธรวงมณ

ประวัติแลขการศึกษา

พระพุทธรวงมณ (ทองย้อย กิตติหินโน) เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะ มีนามตามจารึกในหิรัญบัฏว่า "พระพุทธรวงมณ โปตาลสุทธิธรรมวรนายก ธรรมสาธก สัทธาปสาทกร บวรสีลาจารนิวัตร ตรีปิฎกวิภูษิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี" เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ตรงกับขึ้น ๗ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง เบญจศก เวลาประมาณ ๐๔:๓๐ น. ที่ตำบลโพธิ์เก้าต้น หมู่ ๑๑ (เวลานั้นเป็นตำบล โพธิ์ฟ้าให้ หมู่ ๔) อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี

พระพุทธรวงมณ เป็นบุตรนายพิชัย นางขาว บัวอ่อน โยมบิดาเกิดใน ทรกุลชานาที่ไช้ดสน โยมมารดาเกิดในทรกุลขุนนางโบราณ ทั้งโยมบิดา-มารดา ประกอบอาชีพในการทำนาแลหว่าไร่ฝัก โยมบิดามีอาชีพพิเศษคือรับจ้างจารหนังสือขอม ลงในใบลาน และเขียนหนังสือพระมาลัยด้วยอักษรขอมลงในสมุดข่อยเป็นประจำ ๑

พระพุทธรวงมณ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน เป็นชาย ๒ คน แลหญิง ๒ คน ท่านเป็นบุตรคนที่ ๒ ของครอบครัว พี่ชายคนเล็ก (คนที่ ๔ ของครอบครัว) ถึงแก่กรรมตั้งแต่เกิด

๑ พระธรรมญาณมุนี, "ประวัติพระธรรมญาณมุนี : เจ้าของเขียนตามที จาแลขนี้กได้" หลวงพ่อของเรา: ของที่ระลึก ๘๐ ปี พระธรรมญาณมุนี (ลพบุรี : โรงพิมพ์อุทัยพิทยา, ม. ป. ป.) หน้า ๑.

พระพุทธรูปท่านได้รับการอบรมสั่งสอนจากโอมบิดา มารดาให้รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ และมีความกตัญญูต่อเทวียอย่างมั่นคงมาตั้งแต่เริ่มจากความได้ ซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"พ่อแม่ข้าพเจ้าเป็นคนเคารพต่อพระเพน็ไทยอย่างเคร่งครัด เคารพต่อความรู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ และมีความกตัญญูต่อเทวียอย่างมั่นคง เมื่อข้าพเจ้าจากความได้ นอนกับพ่อ พ่อจะพูดทักท้วงสอนอบรมให้รู้จักญาติผู้ใหญ่ ว่าคนนั้นเกี่ยวข้องกับเราอย่างนั้น เราจะต้องเคารพท่านอย่างนั้น พ่อถึงเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น ตรุษ สารท ท่านจะต้องพาข้าพเจ้าไปเยี่ยมเคารพญาติผู้ใหญ่ในที่ต่าง ๆ เป็นประจำ.."๒

และ "ลูก ๆ ถูกอบรมสั่งสอนให้เชื่อฟังผู้ใหญ่อย่างเคร่งครัด การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ท่านเองนี้ได้สร้างอุปนิสัยให้ข้าพเจ้าเป็นคนเคารพต่อผู้ใหญ่อย่างจริงจังจนถึงปัจจุบันนี้" ๓

นอกจากพระพุทธรูปท่านจะได้รับการอบรมให้รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ และมีความกตัญญูต่อเทวียอย่างมั่นคงแล้ว โอมบิดา โอมมารดา ยังสอนให้เป็นคนขยัน รักรงาน รักหน้าที่มาตั้งแต่เล็ก ๆ เช่นกัน ซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"พวกข้าพเจ้าถูกอบรมให้เป็นคนขยัน รักรงาน รักหน้าที่ จากพ่อแม่มาตั้งแต่เล็ก ๆ ข้าพเจ้าเองต้องหุงข้าว สิบข้าว ซ่อมข้าว ตักน้ำ มาตั้งแต่อายุ ๘ ขวบ..." ๔

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓

พระพุทธรูปจนจัดได้ว่าชดดีมากกว่าโคมบิดา มีอาชีพพิเศษคือรับจ้าง
 จารหนังสือ ท่านจึงได้รับการศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยกับโคมบิดาที่บ้านเมื่ออายุ ๘ ขวบ
 ซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"ข้าพเจ้าเริ่มเรียนหนังสือไทยเมื่ออายุ ๘ ขวบ โดยเรียนกับพ่อ
 ที่บ้าน เวลาเรียนก็คือเวลาที่พ่อจารหนังสือหรือเขียนหนังสือพระมาลัย"^๔

ซึ่งวิธีการเรียนนั้นพระพุทธรูปจนเขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"พ่อเขียนบัญชีคนไทยที่ลยวรรค ให้ข้าพเจ้าจำได้ แล้วให้
 เขียนตามไป จนถึงวรรคสุดท้าย ต่อจากนั้นก็ให้แจกลูกที่ลยตัว ตั้งแต่ตัว ก.
 จนถึงตัว ฮ. จบแล้วให้ค้นวรรณยุกต์ที่ลยตัวจนจบ"^๕

ในการเรียนหนังสือนั้น พระพุทธรูปจนได้รับการอบรมให้แสดงความ
 เคารพครูอย่างจริงจังมาตั้งแต่เริ่มเรียน โดยการปฏิบัติต่อครูด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง
 คือการกราบ ๓ ครั้ง พร้อมดอกไม้ ธูป เทียนบูชาครู ซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"เวลาจะเริ่มเรียน ข้าพเจ้าต้องนำกระดาน ดินสอ ไม้บรรทัดและ
 หนังสือไปวางบนโต๊ะไม้เล็ก ๆ ซึ่งพ่อทำให้ แล้วนั่งคุกเข่ากราบ ๓ ครั้ง
 ถึงเวลาเลิกก็ทำเช่นนั้นอีก อย่างนี้ทุกวัน แต่สำหรับวันแรกต้องมี ดอกไม้ ธูป
 เทียน บูชาครูด้วย"^๖

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗

พระขุททวรญาณเรียนหนังสือไทยอยู่ประมาณ ๑ ปี จึงอ่านออก
เขียนได้ เนื่องจากเวลานั้นยังไม่มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระขุททวรญาณจึงเริ่ม
เรียนหนังสือขอมจากโยมบิดาที่บ้านต่อเมื่ออายุย่างขึ้น ๔ ขวบ ซึ่งเป็นประเพณีนิยม
ในขณะนั้นว่าถ้าเรียนหนังสือไทยพออ่านออกเขียนได้แล้ว ถ้าใครจะเรียนวิชาหนังสือ
ขั้นสูงก็ต้องเรียนหนังสือขอม การเรียนหนังสือขอมนี้เองที่ทำให้พระขุททวรญาณได้มี
โอกาสศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

" การเรียนหนังสือขอมก็มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นบันไดนำไป
สู่การศึกษาพระพุทธศาสนาตนเอง ใครจะเรียนความรู้ทางพระพุทธศาสนา
ต้องอ่านหนังสือขอมออก เขียนได้" ๘

ในการเรียนหนังสือขอมนั้น พระขุททวรญาณได้รับการสั่งสอนให้
ทำตามประเพณีอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการแสดงความเคารพต่อพระศาสนาและ
ต่อครูผู้สอนซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

การเรียนหนังสือขอมของข้าพเจ้า ได้เริ่มในวันพฤหัสบดี
ตามบทบาลี ว่า "ครูสิทฺธิธฺมฺมปารมฺภิก" ซึ่งมีความหมายว่า " เริ่ม
เรียนเรียนที่ห้ามงคส" คือ การเรียนศิลปวิทยาการทั้งหลายต้องเริ่ม
เรียนในวันพฤหัสบดี จึงจะมีความเจริญก้าวหน้า เพราะวันพฤหัสบดีท่าน
กำหนดว่า " เป็นวันครู" พิธีกรรมในวันเริ่มเรียนหนังสือขอมของข้าพเจ้า
พอได้จัดหาดังนี้ ตั้งกาละเยียมพร้อมทั้งตั้งมัจฉาเวลา ณ โต๊ะวางกระดาน
ชนวนกับดินสอหิน ไม้บรรทัด พานรูป เทียน ดอกไม้ ณ ที่หน้าโต๊ะบูชาพระ
พอได้ฤกษ์ ท่านให้ข้าพเจ้าหมัดผ้าสะไบเฉียง จุดธูปเทียนบูชาพระแล้วนำ
พานดอกไม้ธูปเทียนมอบให้ท่าน ซึ่งท่านหน้าที่เป็นครูในท่านเองการมอบตัวนั้นเอง" ๙

๘ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘

หลังจากที่พระพุทธรูปสามารถอ่านเขียนหนังสือขอมได้แล้ว
 โยมบิดาก็ให้ปฏิบัติตามประเพณีนิยมในสมัยนั้น คือพออายุย่างเข้าปีที่ ๑๐ ก็เริ่มเรียนภาษา
 บาลี โดยโยมบิดานำไปฝากเป็นศิษย์วัดบัว ซึ่งเป็นสำนักเรียนภาษาบาลีแบบโบราณ
 วัดเดียวในตำบลนั้น ซึ่งการไปฝากตัวเป็นศิษย์วัดก็ได้จัดทำตามประเพณีทุกประการซึ่งท่าน
 ๖. เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"การนำข้าพเจ้าไปฝากเป็นศิษย์วัด ได้จัดทำตามประเพณีไทย คือมี
 ดอกไม้ ธูป เทียน อันเป็นเครื่องสักการบูชาสูงสุดไปถวายพระผู้ทำหน้าที่
 เป็นผู้ปกครอง คือ ท่านอาจารย์โพ เจ้าอาวาสวัด ผู้ทำหน้าที่ปกครอง
 และท่านอาจารย์แกม ผู้ทำหน้าที่ครู ในเวลามอบตัว โดยทำในวันพฤหัสบดี
 แต่จะเป็นเดือนใดขึ้นหรือแรมเท่าใดจำไม่ได้ จำได้เพียงว่าเป็นปีชกาล
 พ. ศ. ๒๔๔๗ ซึ่งข้าพเจ้าได้เริ่มชีวิตเด็กชายไทย คือความเป็นศิษย์วัด
 อันเป็นมูลฐานของชีวิตชายไทยแท้ ในวันนั้น" ๑๐

ในการเริ่มเรียนภาษาบาลีของพระพุทธรูปนั้น ได้รับการสั่งสอน
 อบรมให้ปฏิบัติตามประเพณีไทยทุกประการ ซึ่งท่านได้เขียนเล่าไว้ดังนี้ :-

"การเริ่มเรียนภาษาบาลีมูลกัจจายน์ของข้าพเจ้า ท่านอาจารย์
 เป็นผู้กำหนดฤกษ์ยามให้ เมื่อวันเวลาฤกษ์งามยามดี ข้าพเจ้ามุ่งผ้า
 โจงกระเบนสวมเสื้อ ท่มผ้าขาวม้าสไบเฉียง ถือพานดอกไม้ธูปเทียน เข้า
 ไปหาท่าน ท่านสอนให้ทักทายเยี่ยง เสรีแล้วข้าพเจ้านั่งคุกเข่าตรงหน้า
 ทักทายซึ่งวางอยู่ตรงหน้าท่าน ประเคนพานดอกไม้ ธูปเทียน กราบ ๓

ครั้ง รับผิดชอบชำระหนี้ ด้วยอักษรขอมจากท่าน วาชนนากะเบีย กางหมี่กรอก ออก แล้วท่านมอบให้อ่านสูตรสนธิ ๔ สูตร เริ่มตั้งแต่สูตรว่า "อดโธ อุกุระสญญาโต อรรคแห่งพรหมาสีทั้งหลาย อาจารย์ที่หมายถึงด้วยอักษร" "อกุระปาทโย เอกจตุคาสี วรรณทั้งหลาย ๔๑ ชื่ออักษร" เป็นต้นไป จนคล่องแล้วกราบ ๓ ครั้ง ัญเชิญหมี่กรอกสูตรสนธิ ลงจากนากะเบีย เก็บเข้าที่แล้วกราบอีก ๓ ครั้ง นาคัมภีร์นั้นไปทวงให้จำได้ เป็นอันเสร็จพิธี เริ่มเรียนภาษาบาลีในที่นี้ พ่อของข้าพเจ้านั่งอยู่ในที่ใกล้ด้วยสีหน้าที่แสดงออกถึงความยินดียิ่งนัก ๑๑

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่าพระพุทฺธวรมานได้รับการสั่งสอนอบรมให้ปฏิบัติตามประเพณีไทยมาอย่างเคร่งครัดทุกระยะ จากทั้งโยมบิดา มารดาและครูอาจารย์

เมื่อเรียนหนังสือไทย หนังสือขอม และภาษาบาลี จนอ่านออกเขียนได้แล้ว พระพุทฺธวรมานได้ไปเรียนภาษาบาลีต่อที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เมื่ออายุ ๑๒ ปี ซึ่งในกรณีที่ท่านได้ไปพบกับหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งพระพุทฺธวรมานกล่าวว่า เป็นครูที่สร้างชีวิตของท่านหนึ่ง ซึ่งท่านได้ให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้ :-

"เมื่อเข้าไปได้ครูที่สร้างชีวิตให้ท่านหนึ่งคือ หลวงวิจิตรวาทการ ท่านเป็นครูประจำชั้น ในขณะที่ท่านเป็นครูประจำชั้น ท่านบังคับให้นักเรียนในชั้นของท่านคือทบทวนที่ชีวิตประจำวันทุก ๆ วันส่งท่าน ท่านจะตรวจด้วยตัวเอง สิ่งที่ท่านจะบังคับให้ลูกศิษย์ต้องทบทวนก็คือ

๑. วันนี้ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรบ้าง ได้ความรู้อะไรเพิ่มเติม
ขึ้นบ้าง หรือขาดตกบกพร่องไป เพราะเหตุไรบ้าง
 ๒. วันนี้มีความประพฤติเสียหายอะไรบ้าง
 ๓. วันนี้ได้ทำประโยชน์อะไรให้แก่คนอื่น ดีใคร หรือทำประ-
โยชน์อะไรให้แก่ส่วนรวมบ้าง
 ๔. วันนี้ได้สังเกตเห็นอะไร ที่พอจะยึดถือเป็นตัวอย่างในการ
สร้างตัวทั้งสิ่งที่ดี ทั้งสิ่งไม่ดี
 ๕. วันนี้ได้ทำอะไรบกพร่องไปบ้าง เพราะเหตุอะไร และตั้งใจ
จะแก้ไขความบกพร่องนั้นได้หรือไม่ ด้วยวิธีอย่างไร"^{๑๒}
- การที่พระมหากษัตริย์ทรงได้หลวงวิจิตร วาทการเป็นครูประจำชั้นและ
บังคับให้บันทึกชีวิตประจำวัน ๗ วันส่งท่านนี้ พระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นการสร้างชีวิต
ถือเป็นโครงสร้างความสำเร็จให้แก่ชีวิตยิ่งกว่าสิ่งทั้งหลาย^{๑๓}

พระมหากษัตริย์ใช้ชีวิตและเรียนภาษาบาลีที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
ด้วยความอดทนตลอดเวลา ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้ :-

"การเรียนภาษาบาลีของหลวงพ่อก็เรียนด้วยความอดทนตลอดเวลา
วันหนึ่งก็ไม่เคยขาดโรงเรียน ปีหนึ่ง ๗ วันหนึ่งไปโรงเรียนเต็มทุกวัน ทุกเวลา
ไม่เคยขาดแม้แต่ชั่วโมงเดียว เพราะว่าเราไปโรงเรียนเสียก็จบบรรเทาความ
คิดถึงบ้านลงไปบ้าง ถ้าเราไม่ได้ไปโรงเรียน ความคิดถึงบ้านมันก็รบกวนเรา
รุนแรงมากขึ้น"^{๑๔}

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า พระมหากษัตริย์ได้มีโอกาสเรียนทั้งภาษาไทย ภาษาขอม
และภาษาบาลี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์ได้มีโอกาสศึกษาพระพุทธศาสนาแต่ต้น
การเรียนนี้ได้ปลูกฝังให้พระมหากษัตริย์มีความเคารพต่อครูอย่างยิ่ง

^{๑๒} สัมภาษณ์พระมหากษัตริย์, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๒

^{๑๓} สัมภาษณ์พระมหากษัตริย์, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๒

^{๑๔} สัมภาษณ์พระมหากษัตริย์, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๒

การบรรพชาและอุปสมบท

พระขุททเวรญาณเข้าสู่เพศบรรพชิต เมื่ออายุ ๑๖ ปี (พ.ศ. ๒๔๖๔) โดยบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร และได้อุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยมีพระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณสมโพธิ (สวัสดิ์ กิตติสาโร) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระศรีสมโพธิ (ช้อย ฐานทตโต) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์

หลังจากบรรพชาและอุปสมบทแล้ว พระขุททเวรญาณได้ศึกษาพระปริยัติธรรม และศึกษาภาษาบาลี ณ สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร จนสามารถสอบเลื่อนวิทยฐานะก้าวหน้าได้โดยลำดับดังนี้

- พ.ศ. ๒๔๖๔ สอบได้นักธรรมชั้นตรี
- พ.ศ. ๒๔๖๔ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค
- พ.ศ. ๒๔๖๖ สอบได้นักธรรมชั้นโท
- พ.ศ. ๒๔๖๘ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค
- พ.ศ. ๒๔๖๙ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค
- พ.ศ. ๒๔๗๑ สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค
- พ.ศ. ๒๔๗๒ สอบได้นักธรรมชั้นเอก
- พ.ศ. ๒๔๗๒ สอบได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค
- พ.ศ. ๒๔๗๓ สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค

นอกจากจะสามารถสอบเลื่อนวิทยฐานะก้าวหน้ามาโดยลำดับดังกล่าวแล้วนั้น
พระพุทฺธวรญาณ ซึ่งได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ก้าวหน้ามาโดยลำดับ เช่นกันดังนี้คือ

พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระกิตติญาณมุนี

พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ใหนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ใหนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่พระธรรมญาณมุนี ปรากฏ
นามในสัญญาบัตรว่า

"พระธรรมญาณมุนี ศรีวิสุทธิดิลก ตรีปิฎกคุณาภรณ์ กถิก
สุนทร ธรรมบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี"

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะที่พระพุทฺธวรญาณ ปรากฏ
นามจารึกในพิธีกรรมว่า

"พระพุทฺธวรญาณ โปตาลสุทธิธรรมมรณายก ธรรม
สาธกสังฆาปสาทกร บวรสีลาจารนิวิฐ ตรีปิฎกวิภูษิต
มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี"

พระพุทฺธวรญาณเป็นพระภิกษุที่ก่อปรด้วยดีลาจารวัตรและเป็นผู้นำเสื่อมใส
ศรัทธา เป็นที่เคารพยกย่องของบรรดาศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป อีกทั้ง
ยังเป็นพระภิกษุซึ่งทรงความรู้ความสามารถทางพุทธศาสนาและการศึกษาอย่างลึกซึ้งซึ่งได้
อุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์ต่อทางพระพุทธศาสนาและการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมหาจุฬาลง
กรณ์ราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ได้ถวายปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
(สาขาศาสนศาสตร์) เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๒๖

หน้าที่การงาน

หลังจากสอบเปรียญธรรมประโยค ๘ ได้แล้วในขณะที่ได้ริเริ่มที่จะสอบ
เปรียญธรรมประโยค ๙ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
จังหวัดลพบุรีกับมณฑลอยุธยา ท่านต้องการส่งเสริมการศึกษา จึงส่งพระพุทฺธวรญาณให้

เดินทางกลับจังหวัดลพบุรี เมื่อมาอยู่จังหวัดลพบุรี ท่านมิได้ทำให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์
ผิดหวังแต่ประการใด ท่านตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การทำงานด้วยความอุตสาหวิริยะยิ่งโดยพระ
พุทธทวรมณได้ปฏิบัติหน้าที่การทำงานและดำรงตำแหน่งที่สำคัญต่าง ๆ ดังนี้คือ

(๑) งานปกครองคณะสงฆ์

พระพุททวรมณเริ่มมาอยู่จังหวัดลพบุรีด้วยการเป็นเจ้าอาวาสวัดพรหม-
มาสเตอร์ และปฏิบัติหน้าที่อื่นก้าวหน้ามาตามลำดับ กล่าวคือ

- พ. ศ. ๒๔๗๖ เป็นเจ้าอาวาสวัดพรหมมาสเตอร์ จังหวัดลพบุรี เป็น
กรรมการจังหวัดลพบุรี
- พ. ศ. ๒๔๘๐ เป็นเจ้าคณะหมวดพรหมมาสเตอร์ เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะ
จังหวัดลพบุรี เป็นผู้รั้งเจ้าอาวาสวัดกวีศรารามราช-
วรวิหาร
- พ. ศ. ๒๔๘๑ เป็นพระอุปัชฌาย์วิสามัญ เป็นเจ้าอาวาสวัดกวีศราราม
และวัดเชิงท่า
- พ. ศ. ๒๔๘๔ เป็นพระธรรมธรจังหวัดลพบุรี
- พ. ศ. ๒๔๙๑ เป็นเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๒ รูปที่ ๓
- พ. ศ. ๒๔๙๒ เป็นเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๑ รูปที่ ๑ เป็น
กรรมการเจ้าคณะตรวจการภาค (ก.จ.ภ.)
- พ. ศ. ๒๔๙๔ เป็นกรรมการบริหารคณะสงฆ์ไทย
- พ. ศ. ๒๔๙๕ เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๖
- พ. ศ. ๒๕๐๓ เป็นสมาชิกสังฆสภา
- พ. ศ. ๒๕๑๓ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี
- พ. ศ. ๒๕๑๔ เป็นเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี
- พ. ศ. ๒๕๑๕ เป็นประธานกรรมการบริหารคณะสงฆ์ จังหวัดลพบุรี

(๒) งานการศึกษา

พระพุทธรูปมาให้ความสำคัญแก่การศึกษา มาก โดยเริ่มจากเป็นครู จนกระทั่งเป็นผู้จัดตั้งโรงเรียน ทั้งของสงฆ์และฆราวาส และโรงเรียนสำหรับกุลบุตรกุลธิดา โดยทั่วไป กล่าวคือ

- พ. ศ. ๒๔๖๘ เป็นครูสอนบาลี ไวยากรณ์ และกรรมการตรวจนักเรียน
ในสำนักวัดมหาธาตุฯ
- พ. ศ. ๒๔๖๙ เป็นกรรมการตรวจนักเรียน มณฑลนครสวรรค์
- พ. ศ. ๒๔๗๑ เป็นครูสอนนักเรียนของสนามหลวง
- พ. ศ. ๒๔๗๓ เป็นครูสอนธรรมะ ประโยค บ. ธ. ๓ ของสำนักเป็น
กรรมการตรวจนักเรียนและบาลี ของสนามหลวง
- พ. ศ. ๒๔๗๔ เป็นกรรมการตรวจนักเรียนสนามมณฑลอยุธยา
- พ. ศ. ๒๔๗๕ เป็นผู้แทนเจ้าคณะมณฑลอยุธยา ในการสอนนักเรียน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- พ. ศ. ๒๔๗๗ เป็นอาจารย์สอนศาสนา โรงเรียนประจำจังหวัดลพบุรี
เป็นครูปริยัติธรรม ประจำจังหวัด ชั้นเอก
- พ. ศ. ๒๔๗๙ เป็นกรรมการตรวจบาลี ของสนามหลวง
- พ. ศ. ๒๔๘๓ เป็นกรรมการควบคุมการสอนบาลี ของมณฑลอยุธยา
- พ. ศ. ๒๔๘๖ จัดตั้งโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ ในวัดกวีธรรมาราม ได้รับ
แต่งตั้ง เป็นครูโรงเรียนผู้ใหญ่ ในวัดกวีธรรมารามเป็น
ประธานกรรมการจัดสอบและตรวจให้คะแนนการสอบไล่
การศึกษาผู้ใหญ่ของโรงเรียนผู้ใหญ่ เทศบาลเมืองลพบุรี
เป็นกรรมการสภานิติหน้าที่พลเมือง และศีลธรรมของ
โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย (โรงเรียนประจำจังหวัดลพบุรี)
- พ. ศ. ๒๔๘๘ เป็นอาจารย์สอน วิชาการศาสนา วิชาศีลธรรม วิชา
ภาษาไทย โรงเรียนมหัศจรรย์ประถมนิพัลวิทยาลัย

- พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นผู้จัดตั้งและผู้อำนวยการโรงเรียนวิจิตรศึกษา จังหวัด
ลพบุรี
- พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นผู้รักษาการครูใหญ่โรงเรียนวิจิตรศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นรองประธานกรรมการบริหารโรงเรียนพุทธจักรวิทยา
(วัดหัวลำโพง) กรุงเทพมหานคร ปฏิบัติหน้าที่ผู้จัดการ
โรงเรียนพุทธจักรวิทยา
- พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นผู้อำนวยการสอน โรงเรียนพุทธจักรวิทยา

(๓) งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธรูปคุณให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาก ถ้าไม่เจ็บ
ป่วยมากจริง ๆ ท่านจะแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม หรือนิพนธ์
งานทางด้านพระศาสนา เป็นประจำมิได้ขาด งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระพุทธรูปที่สำคัญ เช่น

- พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นอนุศาสนาจารย์ประกาศศาสนาในจังหวัดลพบุรี
- พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นอาจารย์บรรยายแก่ข้าราชการ ทหาร กองบิน ๒
และกองบิน ๔ เป็นประจำ
- พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นประธานกรรมการดำเนินการเทศนาสอนประชาชน
ประจำจังหวัดลพบุรี
- พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นผู้บรรยายธรรมประจำเดือนของข้าราชการที่ศาลา
กลางจังหวัดลพบุรี
- พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นพระคณาธิการในตำแหน่งกรรมการสงฆ์จังหวัดลพบุรี
ประจำองค์การเผยแผ่
- พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นผู้แทนสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ไปเทศนา
อบรมข้าราชการและประชาชนในสายที่ ๑ (๑๓ จังหวัด
ภาคเหนือและภาคกลาง)

- ท. ศ. ๒๔๙๓ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
เทศนาอบรมศีลธรรมแก่ข้าราชการและประชาชนในท้องที่
ภาค ๑ และภาค ๔ รวม ๓๑ จังหวัด
- ท. ศ. ๒๔๙๖ เป็นผู้แทนสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ไปเทศนาอบรม
ศีลธรรมแก่ข้าราชการ และประชาชน จังหวัดภูเก็ต
- ท. ศ. ๒๔๙๗ เป็นอาจารย์สอนศีลธรรม แก่นักเรียนเตรียมอุดมศึกษาใน
โรงเรียนพิบูลวิทยาลัย
- ท. ศ. ๒๔๐๙ เป็นหัวหน้าพระธรรมทูต สายที่ ๒ อำนวยการเผยแผ่พระ
พุทธศาสนา และอบรมศีลธรรม ๗ จังหวัด คือ ลพบุรี
สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี สระบุรี อ่างทองและพระนครศรี
อยุธยา
- ท. ศ. ๒๔๑๓ เป็นวิทยากร ของคณะกรรมการวางแผนพัฒนาการศึกษาของ
จังหวัดลพบุรี เป็นวิทยากรในการประชุมอนุศาสนาจารย์ของ
กรมพุทธศึกษาทหารบก เป็นวิทยากรประจำพุทธศึกษาแห่ง
ประเทศไทย

(๔) งานสาธารณูปการ

พระพุทธรูปธรรม มิได้ใส่ใจเฉพาะทางธรรมะเท่านั้น ในทางโลก ท่านได้
เป็นกำลังหลัก เป็นผู้วางที่แก่ประชาชน ในการร่วมกันบำเพ็ญกิจ อันเป็นประโยชน์แก่
สาธารณชน เช่นการร่วมกันก่อสร้างโรงพยาบาล สร้างวัด เสนาสนะ โรงเรียน ต่าง ๆ
เป็นจำนวนมาก

(๕) งานพิเศษ

นอกจากงานในหน้าที่ทางคณะสงฆ์ และงานทางการศึกษาที่พระพุทธรูป
ธรรมได้ทุ่มเทอย่างเต็มที่ จริงจังแล้ว ท่านยังมีงานพิเศษอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากเช่น

- พ. ศ. ๒๔๖๙ เป็นกรรมการผู้ช่วยในการชำระพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์
สยามรัฐ
- พ. ศ. ๒๔๙๐ เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทย เป็นเจ้าหน้าที่กองบรรณา
ธิการ หนังสือพิมพ์พุทธจักร
- พ. ศ. ๒๔๙๔ เป็นประธานกรรมการกลางบริหารโรงเรียนราษฎร์ จังหวัด
ลพบุรี
- พ. ศ. ๒๔๙๔ เป็นประธานกรรมการและประธานผู้จัดการกวีศรารามมูลนิธิ
เป็นผู้จัดตั้ง "กวีศรารามมูลนิธิ" สมาคมเพื่อการศึกษา
- พ. ศ. ๒๔๙๘ เป็นประธานกรรมการโรงเรียนกลุ่มท่าหิน บริหารโรงเรียน
จำนวน ๑๒ โรงเรียนเป็นกรรมการอำนวยการศึกษาจังหวัดลพบุรี
- พ. ศ. ๒๔๐๔ เป็นกรรมการการศึกษา จังหวัดลพบุรี เป็นอนุกรรมการวิทยุ
โรงเรียนจังหวัดลพบุรี เป็นกรรมการที่ปรึกษาของสภานายก
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
- พ. ศ. ๒๔๐๖ เป็นกรรมการจัดทำพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราช-
วิทยาลัย
- พ. ศ. ๒๔๐๗ เป็นกรรมการสวัสดิภาพนักเรียนจังหวัดลพบุรี เป็นกรรมการ
สมาคมครูผู้ปกครองพิบูลวิทยาลัย เป็นกรรมการโรงเรียน
ท่าหลวงวิทยา
- พ. ศ. ๒๔๐๗ เป็นผู้ริเริ่มสร้างตึกสงฆ์อาพาธพระธรรมยุติกนิกายโรงพยาบาล
ลพบุรี โดยบริจาคทรัพย์ส่วนตัวซึ่งมีอยู่ทั้งหมด จำนวน
๑๒๐,๐๐๐ บาท ให้เป็นทุนเริ่มต้นเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน
พุทธศาสน์อนาติสัยของยุวพุทธอีกสมาคมลพบุรีเป็นกรรมการ
อำนวยการพัฒนาทางจิตของมูลนิธิอริยธรรมมหาธาตุวิทยาลัย

พ. ศ. ๒๔๑๐ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งมูลนิธิบำรุงตึกสงฆ์อาพาธพระธรรมญาณมุนี เป็นประธานกรรมการอำนวยการมูลนิธิบำรุงตึกสงฆ์อาพาธพระธรรมญาณมุนี โรงพยาบาลลพบุรี เป็นประธานกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายสงฆ์ประจำโรงพยาบาลลพบุรี เป็นอนุกรรมการดำเนินการโรงเรียนมัธยมแบบประสมโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษาโรงเรียนราษฎร์วัดไชโยจังหวัดอ่างทอง ริเริ่มจัดตั้งมูลนิธิพระธรรมญาณมุนีเพื่อบำรุงการศึกษาของสำนักวัดกวีศรารามและโรงเรียนวิจิตรศึกษา โดยบริจาคทรัพย์ส่วนตัวเป็นทุนเริ่มต้น ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๑๑ เป็นกรรมการอำนวยการศึกษาเทศบาลเมืองลพบุรี เป็นอนุกรรมการกำหนดระเบียบการอบรมพระธรรมทูตประจำจังหวัดของกองงานพระธรรมทูต

พ. ศ. ๒๔๑๒ เป็นกรรมการวิทยาลัยเทคนิคลพบุรี เป็นรองประธานกรรมการออกข้อสอบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ของภาคการศึกษา ๒ เป็นกรรมการดำเนินการอบรมครูโรงเรียนราษฎร์ ตามความต้องการของคณะกรรมการว่าด้วยการโรงเรียนราษฎร์ของคุรุสภาโครงการที่ ๑-๒ ของภาคการศึกษา ๒

พ. ศ. ๒๔๑๓ เป็นกรรมการฝ่ายวิชาการของจิตตภาวันวิทยาลัย

การที่พระพุทธรูปธรรมได้คุ้มครองคุ้มคุ้มแห่งชีวิต อุทิศเพื่อพระพุทธรูปศาสนาและการศึกษาของชาตินี้ ทำให้ท่านต้องทำงาน ต่าง ๆ มากมาย เป็นผลให้ท่านต้องดำรงตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญต่าง ๆ ดังนี้ คือ

๑. เจ้าอาวาสวัดกวีศรารามราชวรวิหาร
๒. เจ้าคณะจังหวัดลพบุรี
๓. หัวหน้าอำนวยการงานพระธรรมทูต สายที่ ๒

๔. ผู้อำนวยการโรงเรียนวินิตศึกษา เจ้าของ-ผู้จัดการโรงเรียนวินิตศึกษา ปัจจุบันมีนักเรียน ๒, ๘๐๐ คน ครู-อาจารย์ ๑๑๖ คน
๕. ประธานสภาโรงเรียนราษฎร์เพื่อการกุศล ของกระทรวงศึกษาธิการ
๖. วิทยาการประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยครูเทพสตรี
๗. วิทยาการประจำของคณะสงฆ์ภาค ๓
๘. วิทยาการประจำพุทธสมาคมจังหวัดลพบุรี ยุวพุทธิกสมาคมลพบุรี และสำนักสหพัฒนาธรรมลพบุรี
๙. วิทยาการประจำสถานีวิทยุศูนย์การทหารปืนใหญ่(ว. ศป.) และสถานีวิทยุจังหวัดทหารบกลพบุรี (จทล. ล. บ.)
๑๐. ประธานกรรมการกวีศรารามมูลนิธิ สมาคมเพื่อการศึกษา
๑๑. ประธานกรรมการมูลนิธิบำรุงดีกสงฆ์อาพาธ พระธรรมญาณมูลนิธิ โรงพยาบาลลพบุรี
๑๒. ประธานกรรมการมูลนิธิพระธรรมญาณมูลนิธิ เพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ของจังหวัดลพบุรี
๑๓. ที่ปรึกษาพิเศษกำหนดอุดมการณ์ประสานแนวความคิดและปฏิบัติ การเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ จังหวัดลพบุรี
๑๔. เป็นที่ปรึกษาจังหวัดลพบุรี
๑๕. กรรมการการศึกษาจังหวัดลพบุรี
๑๖. กรรมการการศึกษาเทศบาลเมืองลพบุรี
๑๗. กรรมการจริยศึกษา ของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
๑๘. ที่ปรึกษาของกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดลพบุรี
๑๙. บรรยายธรรมให้แก่ข้าราชการจังหวัดลพบุรี และจังหวัดใกล้เคียง เป็นประจำ

๒๐. บรรยายธรรมให้แก่พลทหารในจังหวัดลพบุรีทุกหน่วยเป็นประจำ
เช่น ศูนย์สงครามพิเศษ ศูนย์การบินทหารบก ศูนย์การทหารปืนใหญ่
จังหวัดทหารบกลพบุรี ศูนย์อำนวยการสร้างอาวุธกองทัพบก
กองพลทหารปืนใหญ่ กองพลรบพิเศษที่ ๑ กองพลรบพิเศษที่ ๒
กองบิน ๒ หน่วยบัญชาการสงครามพิเศษ ฯลฯ

ผลงานที่สำคัญ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระกรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ดังกล่าวแล้ว และด้วยความตั้งใจจริง อุตสาหะและเสียสละทั้งกำลังความคิด กำลังกาย และกำลังใจอย่างทุ่มเทจริงจัง ทำให้ท่านได้สร้างสรรค์ผลงานสำคัญ ๆ ไว้มากมายกล่าวคือ

(๑) ผลงานที่สำคัญในด้านต่าง ๆ ทางคณะสงฆ์

๑. เป็นวิทยากรประจำของคณะสงฆ์ ภาค ๓
๒. เป็นผู้ได้รับคำชมเชยจากกรมการศาสนา ที่มีหนังสือถึงพระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ในฐานะเป็นผู้ริเริ่มเสนอการห้ามเรียไร โดยมติสังฆมนตรี
๓. ได้รับคำชมเชยจากสมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาค ๖ และเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๑ ซึ่งมีเขตปกครอง ๑๖ จังหวัด ว่าท่านได้รับการร้องเรียนในเรื่องการปกครองเลยและบริหารการปกครองได้ดี
๔. ได้สร้างความสามัคคีขึ้นภายในคณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี และจังหวัดใกล้เคียงอย่างมีความอบอุ่น

๔. ได้จัดให้มีการประชุม ปรีกษาทาวีร ของคณะสงฆ์แต่ละอำเภอ ใน จังหวัดลพบุรีเดือนละ ๑ ครั้ง โดยรับที่จะไปร่วมและถวายความ คิดเห็น ความรู้ เป็นประจำ
๕. จัดตั้งคณะกรรมการบริหารคณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี เพื่อสร้างการ บริหารในระบอบประชาธิปไตย
๖. เป็นหัวหน้ามาคณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี เข้าถวายสักการะสมเด็จพระสังฆราช ในฤดูเข้าพรรษาเป็นประจำทุกปี ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช ว่าเป็นที่นับถือและเป็นที่มาอนุกรมทนาและตัวอย่างอันดี

(๒) ผลงานที่สำคัญเกี่ยวกับรัฐและประชาชน

๑. พ.ศ. ๒๔๔๑ - พ.ศ. ๒๔๔๒ เดินทางเยี่ยมข้าราชการประชาชน ครู นักเรียนในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง รวม ๓๗ จังหวัด ในนามของคณะกรรมการอบรมข้าราชการและ ประชาชนร่วมกับจอมพลหิน ชกนวัน
๒. บรรยายธรรมแก่ข้าราชการ หน่วยงานทุกหน่วย สถาบันการศึกษา ทุกแห่งในจังหวัดลพบุรีเป็นประจำตลอดปี เป็นเวลานานกว่า ๓๐ ปี
๓. บรรยายธรรม ให้แก่ ข้าราชการระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ใน เรือนจำและประชาชนในเขตพระธรรมทูตสายที่ ๒ รวม ๗ จังหวัด คือลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี อโยธยา สระบุรี และอ่างทอง
๔. จัดพิมพ์หนังสือธรรมและคำสั่งสอน ซึ่งบรรยาย ในสถานที่ต่าง ๆ แจกข้าราชการ ทหาร และประชาชนทั่วไป ปีละไม่น้อยกว่า ๒๔ เรื่อง ทากิจกรรมนี้ เป็นเวลานานกว่า ๓๐ ปี

๔. ผู้ริเริ่มจัดสร้างตึกสงฆ์อาพาธพระธรรมญาณมุนี ณ โรงพยาบาลลพบุรี บริจาคทรัพย์ส่วนตัวกว่า ๓๐๐,๐๐๐ บาท พร้อมด้วยเครื่องสุขภัณฑ์ และสิ่งห้องรับคนไข้หนัก (ไอซียู) ประจำโรงพยาบาล และตั้งมูลนิธิ บำรุงตึกสงฆ์อาพาธ (เพื่ออุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรอาพาธ) ต่อมาปี ๒๕๓๑ ได้ปรับปรุงตึกสงฆ์อาพาธอีกครั้ง ได้บริจาคเครื่องปรับอากาศ สำหรับห้องพิเศษทุกห้อง
๖. บริจาคเครื่องช่วยหายใจ และเครื่องดัดลมกรรม ให้แก่โรงพยาบาล พระมงกุฎเกล้า กรุงเทพมหานคร
๗. เป็นประธานดำเนินการจัดสร้าง โรงพยาบาลอำเภอท่าม่วง จังหวัด ลพบุรี และบริจาคซื้อที่ดินในการสร้างโรงพยาบาลเป็นปฐมฤกษ์
๘. เป็นกรรมการประชุมปฏิบัติการ จัดทำคู่มือการสอนจริยศึกษาของ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
๙. เป็นประธานกรรมการที่ปรึกษาการจัดสร้างศูนย์สงเคราะห์คนชรา จังหวัดลพบุรี
๑๐. ได้รับยกย่องว่าเป็นคนดีของจังหวัดลพบุรี โดยได้รับพระราชทาน พัด ไตร ย่าม รับจากสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพรรณวดี ในพระบรมมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวในการคัดเลือกบุคคลดีเด่น ของจังหวัดลพบุรี พระราช ทานในงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ณ พระราชวัง นารายณ์ (๑๗ กุมภาพันธ์ ๕๕๒๒)
๑๑. ได้รับพระราชทานพัดกาชาดสรรเสริญ ชั้น ๓ ในฐานะได้ช่วยเหลือสงเสริมเหล่ากาชาดจังหวัดลพบุรี
๑๒. ทรหวงสาธาณสุข ได้ถวายพัดสมณาคณชั้นพิเศษและโล่ เกียรติยศในการที่พระธรรมญาณมุนีเป็นผู้ให้การสร้างตึกสงฆ์ อาพาธพระธรรมญาณมุนี ณ โรงพยาบาลลพบุรี

๑๓. ได้รับคัดเลือกเป็นบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาในด้าน
ส่งเสริมงานพระพุทธศาสนาในจังหวัดและกิจการของคณะสงฆ์
เนื่องในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในวันวิสาขบูชา
๒๕๒๘ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ โดยได้รับพระราชทานรางวัลจาก
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

(๑) ผลงานการศึกษาของสงฆ์และของชาติ

พระพุทธธรรมวินัยเห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษามาก ท่านเห็นว่า "คน" กับ "การศึกษาร" จะแยกจากกันไม่ได้ คนทั้งหลายจำเป็นต้องได้รับการศึกษาตามควรแก่ฐานะหรืออัธยาศัย^{๑๔} ประกอบกับท่านเห็นว่า การศึกษาจะต้องอาศัยศาสนาเป็นหลัก ซึ่งท่านกล่าวว่า การศึกษากับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน^{๑๕} ดังนั้นท่านจึงให้ความสำคัญกับงานด้านการศึกษาที่มาก ตลอดชีวิตของท่านได้ทุ่มเทให้กับพระศาสนาและการศึกษาดลอดมาอย่างทุ่มเทจริงจัง ทำให้ท่านมีผลงานทางการศึกษามากมาย ทั้งของพระสงฆ์และของกุลบุตรกุลธิดาโดยทั่วไป กล่าวคือ

๑. จัดตั้งโรงเรียนเทศบาลวัดกวีศราราม อำเภอเมืองลพบุรี
จังหวัดลพบุรี
๒. จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่วัดกวีศราราม (สอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ)
๓. จัดตั้งโรงเรียนวิหิตศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ปัจจุบันทำการสอน
ชั้น ม. ๑-ม. ๖ มีนักเรียน ๒,๘๐๐ คน ครู-อาจารย์ ๑๑๖ คน

^{๑๔} พระธรรมวินัย, "เรื่องการศึกษาับศาสนา" ธรรมวินัยพนธ์
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘) หน้า ๔๔๗.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน .

๔. จัดตั้งโรงเรียนนักธรรม-บาลีวัดกวีศราราม จนกระทั่งมีนักเรียนสอบบาลีได้ ป. ๖. ๙ อันเป็นระดับการศึกษาสูงสุดของคณะสงฆ์
๕. จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาจารย์วันอาทิตย์ วัดกวีศราราม
๖. จัดตั้งพุทธสมาคมจังหวัดลพบุรี วัดกวีศราราม
๗. องค์กรอุปถัมภ์ในการจัดตั้งยุวพุทธิกสมาคมลพบุรี
๘. ประธานผู้อำนวยการ โรงเรียนพุทธศาสนาจารย์วันอาทิตย์ ยุวพุทธิกสมาคมลพบุรี
๙. เป็นประธานสภาโรงเรียนราษฎร์เพื่อการกุศล ของกระทรวงศึกษาธิการ
๑๐. บริจาคทรัพย์เงินส่วนตัว ในการสร้างโรงเรียนวินิตศึกษา มูลนิธิและโรงพยาบาลต่าง ๆ และอื่น ๆ คิดเป็นเงินกว่า ๒๐ ล้านบาท

(๔) ผลงานนิพนธ์ที่สำคัญ

จากการที่พระพุทธวรญาณ ได้เทศนา บรรยายธรรม และจัดงานนิพนธ์ เป็นประจำ ทำให้มีผลงานนิพนธ์ ทั้งที่รวบรวมโดยหน้าค่าสั่งสอนจากเทศนาจากการบรรยายธรรม และจากงานที่เขียนขึ้นใหม่พิมพ์ออกเผยแพร่เป็นธรรมทาน เป็นประจำทุกปี ตั้งแต่ปี ๒๔๐๒ จนถึงเวลาที่ท่านมรณภาพ ผลงานนิพนธ์ของท่านได้ให้แง่คิด คำสอนต่าง ๆ ทั้งในด้านของชีวิต สังคม การประพฤติ ปฏิบัติต่าง ๆ อย่างทรงคุณค่ายิ่ง ผลงานนิพนธ์ที่สำคัญ ๆ เรียงตามลำดับปีที่จัดพิมพ์เผยแพร่ได้ดังนี้

ลำดับที่	ชื่อหนังสือ	ปีที่พิมพ์
๑	ธรรมีกถา (พระกิตติญาณมุนี)	๒๕๐๒
๒	ธรรมญาณนิพนธ์	๒๕๐๓
๓	ทางแห่งความปลอดภัย	๒๕๐๔
๔	คุณธรรมของครู	๒๕๐๔
๕	สัมปยุตสังยุตติ	๒๕๐๘
๖	เมตตากถา	๒๕๐๘
๗	โลกสัมปตติกถา	๒๕๐๘
๘	การอยู่ดีกินดี	๒๕๐๙
๙	วิทัญเทศนา	๒๕๐๙
๑๐	สาธุนรธรรม	๒๕๐๙
๑๑	กิตติวรรณา	๒๕๑๐
๑๒	พระธรรมเทศนาอายุ ๖๓	๒๕๑๑
๑๓	พุทธปัจฉิมโอวาทกถา	๒๕๑๑
๑๔	สัมมิมหานิยกกถา	๒๕๑๑
๑๕	ความคิดบนพื้นนอน	๒๕๑๑
๑๖	เห็นหน้ากัน เมื่อยามยาก	๒๕๑๒
๑๗	ครบรอบวันตายนายทิพย์นางขาว บัวอ่อน	๒๕๑๒
๑๘	ธรรมกถา	๒๕๑๒
๑๙	ความสิ้นโทษ	๒๕๑๒
๒๐	ทางชีวิตในสังคมไทย	๒๕๑๒
๒๑	เดือนรับหลวงพ่อ	๒๕๑๓
๒๒	บุษยามกถา+ ศาสนพิธี	๒๕๑๓

ลำดับที่	ชื่อหนังสือ	ปีที่พิมพ์
๒๓	สุอาทิพจน์สรณ์	๒๕๑๓
๒๔	ธรรมกถา - อายุ ๖๔	๒๕๑๓
๒๕	คนดี - อายุ ๖๖	๒๕๑๔
๒๖	จดหมายถึงลูก	๒๕๑๔
๒๗	พระธรรมเทศนา	๒๕๑๔
๒๘	คำบรรยายงานพระธรรม	๒๕๑๔
๒๙	พระธรรมเทศนา	๒๕๑๔
๓๐	ธรรมญานกถา - อายุ ๖๗	๒๕๑๔
๓๑	จดหมายถึงลูกชุดที่ ๓ - อายุ ๖๘	๒๕๑๖
๓๒	คำบรรยายและพระธรรมเทศนา - อายุ ๖๙	๒๕๑๗
๓๓	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๐	๒๕๑๘
๓๔	ประวัติวัดกวีศราราม	๒๕๑๘
๓๕	ที่ระลึกงานศพพระครูโกศลจิตรการ	๒๕๒๐
๓๖	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๒	๒๕๒๐
๓๗	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๓	๒๕๒๑
๓๘	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๔	๒๕๒๒
๓๙	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๕	๒๕๒๓
๔๐	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๖	๒๕๒๔
๔๑	พระธรรมญานนุณี - อายุ ๗๗	๒๕๒๗
๔๒	งานทำบุญอายุครบ ๘๐ ปี	๒๕๒๘
๔๓	พระธรรมญานนุณีอายุ ๘๐ ปี	๒๕๒๘
๔๔	หลวงพ่อของเรา	๒๕๒๘
๔๕	ธรรมญานนิพนธ์	๒๕๒๘

ลำดับที่	ชื่อหนังสือ	ปีพิมพ์
๘๖	ธรรมญานฉุณี - อายุ ๘๑ ปี	๒๔๒๙
๘๗	ธรรมญานฉุณี - อายุ ๘๒ ปี	๒๔๓๐
๘๘	ธรรมญานฉุณี - อายุ ๘๓ ปี	๒๔๓๑
๘๙	จดหมายถึงลูก - รวมเล่ม	๒๔๓๒
๙๐	ธรรมญานฉุณี - อายุ ๘๔ ปี	๒๔๓๒
๙๑	พระขุททอวชญาณ ฉลองสมณศักดิ์ใหม่	๒๔๓๒
๙๒	พระขุททอวชญาณ	๒๔๓๓
๙๓	พระขุททอวชญาณ - อายุ ๘๔ ปี	๒๔๓๓

(๔) การจัดตั้งโรงเรียนวิจิตรศึกษา

พระขุททอวชญาณได้จัดตั้งโรงเรียนวิจิตรศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม ๒๔๘๙ โดยมีสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระขุททศาสนา โรงเรียนเดี่ยววิภาคกลาง ซึ่งในเบื้องต้นนั้น พระขุททอวชญาณได้ให้เหตุผลในการตั้งโรงเรียนวิจิตรศึกษาไว้ว่า

"การที่ผมตั้งโรงเรียนวิจิตรศึกษาขึ้นเมื่อปี ๒๔๘๙ เพราะได้รับแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ ให้ดำรงตำแหน่งเผยแผร์จังหวัด ซึ่งมีหน้าที่ทำการเผยแผร์พระขุททศาสนาแก่ประชาชนทั่ว ๆ ไป ผมก็ถามตัวเองว่า จะไปเผยแผร์ที่ไหน จะเอาธรรมไปเที่ยวเร่ขายเป็นลวดเตอริ มันก็ไม่ไ้ดี แหล่งเผยแผร์ศาสนาที่ดีที่สุดเห็นจะเป็นโรงเรียน ผมจึงตั้งโรงเรียนรับงานเผยแผร์พระขุททศาสนาขึ้น" ๑๗

๑๗ พระขุททอวชญาณ, "บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา"

พระขุททอวชญาณ ๔ ธันวาคม ๒๔๓๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๔๓๒) หน้า ๑๔.

การตั้งโรงเรียนวินิตศึกษาที่ พระพุทธธรรมภูมิภิธานในการดำเนินงาน
๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เพื่อข่มขึงความเข้าใจ และการรักษาในทานองที่ว่า
เรื่องการศึกษา กับเรื่องศาสนาไม่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งเป็นอันตรายยิ่งนัก

พระเถระบางรูปได้แสดงที่ท่า เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า พระไม่
ควรจัดการศึกษามีอยู่ ผู้บริหารการศึกษาบางคน ก็แสดงที่ท่าว่า การ
ศึกษาไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ไม่เกี่ยวกับพระ ซึ่งในลักษณะนี้จะทำให้เกิด
เกิดผลในประการที่ว่า

การศึกษาช่วยคนได้น้อยไม่คุ้มค่า เพราะขาดหลักชีวิต

ศาสนาก็ช่วยคนไม่ค่อยได้ เพราะคนไม่เข้าใจว่าศาสนาเป็นอย่างไร
คนต้องมิศาสนา เพราะศาสนาคือตำราครองชีวิต

และศาสนาคือทางเดินชีวิต

ประการที่ ๒ เพื่อเน้นย้ำสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ กรรม กับสัง
สารวัณ เข้ามาเป็นเป้าหมายแรกของการศึกษา "ศึกษาเพื่อช่วยตัวเองด้วยกรรมดี
ของตัว ซึ่งเป็นสังขจรธรรมที่ประเสริฐ" เพราะทางชีวิตที่แท้จริง คือ "กรรม" วิชา
การทั้งหลายย่อมช่วยได้เฉพาะคนที่ปฎิกรรมดี

ประการที่ ๓ เพื่อให้เกิดความปรากฏว่า การศาสนา จำเป็นต้องอาศัย
วิธีการทางการศึกษา จึงจะสามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี

ถ้าการศึกษาไม่อาศัยการศึกษา ศาสนาก็จะกลายเป็นลัทธิ และศึกษา
สายสามัญเท่านั้น ที่จะเป็นเครื่องสร้างความมั่นคง ของพระพุทธศาสนา ในส่วนที่
สำคัญได้

ในปัจจุบันนี้พระพุทธศาสนาในเมืองไทยซึ่งมีความมั่นคงกว่าในประเทศ
ทั้งหลาย ก็ได้กลายเป็นลัทธิไปมากแล้ว เป็นที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง

เพราะความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาที่ทางนี้จะทำให้เสียสังขจรธรรม
ที่มีค่าที่ว่า "คนต้องช่วยตัวเองด้วยความดีของตัวเอง"

สังคมไทยที่ต้องเศร้าหมองไปก็เพราะความห่างสังขจรธรรม ประการนี้

• ประการที่ ๔ เพื่อมอบโรงเรียนนี้ ให้เป็นสมบัติของพุทธบริษัททั้งหลาย จะได้ใช้เป็นสถานดำเนินงานพระพุทธศาสนาในด้านเผยแผ่ต่อไป เมื่อถึงเวลาอันควร

และเพื่อสนองปณิธานดังกล่าว พระพุทธวรญาณ ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานไว้ดังนี้

๑. วิธีการทางการศึกษาแบบเก่า ส่วนใดที่มีคุณค่า และเป็นของไทยแท้แต่เดิมมา เช่น ความรู้จักเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ ก็พยายามรักษาไว้

๒. วิธีการใหม่ที่ที่เหมาะสมแก่เวลาและสภาพการณ์ทั้งหลาย เช่น การที่ครูบาอาจารย์ต้องรับฟังข้อเสนอแนะของศิษย์บ้าง

๓. ดำเนินการอยู่ร่วมกัน แบบครอบครัว คือถ้าไม่สุดวิสัยก็ไม่ทิ้งกัน แต่ต้องพยายามช่วยกัน ซึ่งเป็นสภาพสังคมที่ประเสริฐ ที่ก่อให้เกิดความหวังและความอบอุ่น

๔. พยายามปลูกฝังคุณธรรมเหล่านี้ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ดีของชีวิต คือ

๑. ความมีวินัย ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นคนมีโชคดี
๒. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ สุงาน สุบัญชา ไม่หลีกหนีไม่ยอมแพ้
๓. ความรู้จักได้รู้จักผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งของสังคมไทย
๔. ความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งเป็นทางด่วนของชีวิต
๕. ความสามัคคีปรองดองยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นพลังงานที่ไร้ปัญญา

๕. กิจกรรมทางศาสนาทั้งหลายทั้งเก่าทั้งใหม่ เช่น

๑. การประชุมไหว้พระสวดมนต์
๒. การฟังเทศน์
๓. การบำเพ็ญจิตตภาวนา
๔. การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
๕. การประกอบกุศลกิจในวันสำคัญ
๖. การพัฒนาวัด ศาสนสถาน
๗. และอื่น ๆ

ก็ได้พยายามจัดทำทุกอย่างด้วยความจริงจัง

ได้เพิ่มการสวดมนต์ไหว้พระที่หน้าแถวเวลาเช้าในวันพระซึ่งไม่มีใคร
ทำกันและรับฟังของดีในพระพุทธศาสนาจากครูอาจารย์ที่สามารถ ขึ้นอีกประการหนึ่ง

๖. ได้เปิดห้องสมุดฝ่ายศาสนาโดยเฉพาะขึ้นอีกฝ่ายหนึ่ง โดยได้รับ
การอุปถัมภ์จากพุทธสมาคมจังหวัดลพบุรี

ที่ดำเนินการเช่นนี้ ก็โดยสานึกถึงคติที่ว่า การศึกษามีคุณภาพ
เหมาะสมจะต้องประกอบด้วย

การศึกษา

ปรัชญา

วัฒนธรรม

หลักสูตรที่กำหนดขึ้นเป็นคราว ๆ ตามความต้องการปัจจุบัน

ระเบียบปฏิบัติ

ความต้องการของสังคม

ความเหมาะสมของท้องถิ่นและผู้รับ

ในอัตราส่วนที่เหมาะสมกัน

เกี่ยวกับชื่อของโรงเรียน คือ "วิถีดศึกษา" นั้น พระพุทธทวระญาณ ได้
ให้ความหมายไว้ว่า "โรงเรียนวิถีดศึกษา" มีความหมายว่า "โรงเรียนที่จัดการศึกษา
โดยให้ความถูกต้องของระบบชีวิตนำไปสู่ความสำเร็จที่ประเสริฐ" ซึ่งพระพุทธทวระญาณ
ได้แสดงออกโดยการเลือกสรรพระพุทธศาสนาสุภาษิตที่ว่า อပ္พยาบชฺฌิ สุขํ โลกเก ซึ่ง
มีความหมายว่า ความไม่เบียดเบียนเป็นสุขในโลก มาเป็นคติธรรมประจำโรงเรียน

พระพุทธทวระญาณ ได้เน้นในการนำหลักธรรมมาใช้ในการศึกษา ซึ่ง
ท่านเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกัน มาใส่ไว้ในสัญลักษณ์ประจำโรงเรียน ซึ่งหมายถึง

การศึกษาที่อยู่กับศาสนา จึงจะทำให้เกิดสติปัญญาที่สมบูรณ์ นอกจากนั้นยังได้แสดงถึงความสำคัญของศาสนา โดยได้แสดงออกเป็นสี่ธงประจำโรงเรียน คือ สีเหลือง+แดง

ซึ่ง สีเหลือง หมายถึง ศาสนา

สีแดง หมายถึง ชาตินิยม

ดังนั้น สีเหลือง+แดง จึงหมายความว่า ชาตินิยมมีศาสนาเป็นเครื่องยึด

ซึ่งผลที่ได้รับจากแนวทางปฏิบัตินี้ พระพุทธทศวรรษ ได้กล่าวว่ผลงาน

อันเป็นที่น่าภูมิใจก็คือ

๑. นักเรียนมีความกตัญญูต่ชาติดี มีความรักโรงเรียนดี
๒. นักเรียนมีความสามัคคีกันดี ทั้งระหว่างที่ยังเป็นนักเรียน และ
ออกจากโรงเรียนไปแล้ว ทำให้เกิดความรู้สึกว่าผลของการศึกษา
เป็นที่น่าพอใจ เพราะความกตัญญูต่ชาติ เป็นปัจจัยสำคัญในการ
พัฒนาชีวิต และความสามัคคี เป็นเครื่องป้องกันปัญหาสังคมที่สาหัส